

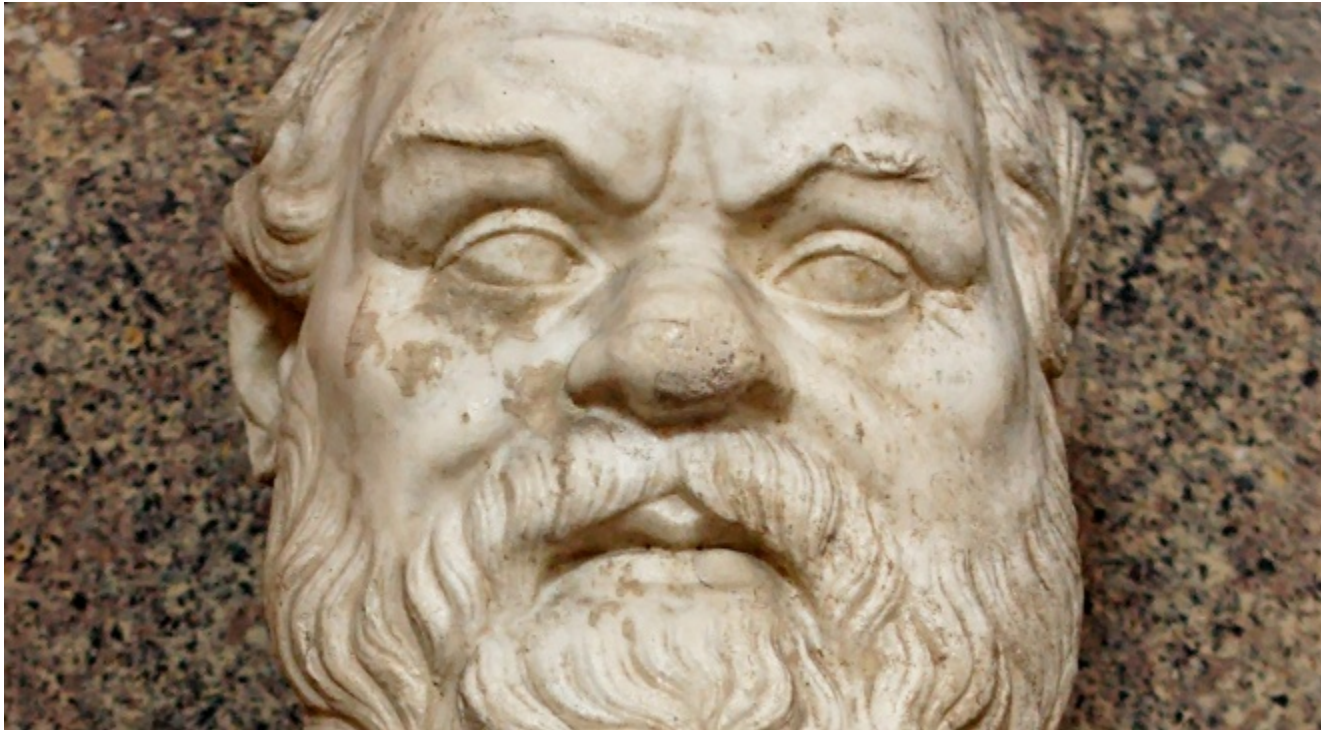
Wstęp do filozofii

wykład 3: Początki i problemy filozofii

dr Mateusz Hohol

sem. zimowy 2012/2013

Filozofia (φιλοσοφία) = umiłowanie mądrości

„Celem filozofii, sformułowanym abstrakcyjnie, jest zrozumienie, jak mają się do siebie w najszerszym możliwym sensie tego słowa rzeczy w najszerszym możliwym sensie tego słowa”.

Wilfrid Sellars

- Legenda o Pitagorasie (około 570-497 p.n.e.):
 - podobno to on użył po raz pierwszy słowa *filozofia*, w ten sposób chciał on pokazać, że mądrość to coś boskiego, z kolei ludzie mogą być co najwyżej miłośnikami mądrości
 - człowiek może (i powinien) dążyć do mądrości, ale nigdy jej nie osiągnie
- Pierwsi filozofowie: Tales, Anaksymander, Anaksymenes, Heraklit, Parmenides – nazywa się ich presokratykami

Jeden z kluczowych motywów filozofii presokratejskiej: poszukiwania *arché*

- Termin *arché* rozumieć można na kilka sposobów
 - (1) **początek** – rozumiany jako początek przestrzeni czy też drogi, ale również źródło, z którego wszystko wypływa;
 - (2) **zasada**, czy też fundament lub podstawa – chodzi o ostateczne podłoże wszechrzeczy, najgłębszą warstwę świata, która wyróżniona jest w specjalnym sensie;
 - (3) **przyczyna**, czy też powód bądź racja – Grecy przekonani byli głęboko, że nic nie dzieje się podczas przyczyny; punktem kulminacyjnym takiego myślenia był system Arystotelesa, w którym istotną rolę odgrywały cztery przyczyny: formalna, materialna, sprawcza oraz celowa
 - (4) **władza** – zauważmy, że *archont*, to ten, który rządzi, zaś *archeia* jest tym, co podlega rządowi; w kontekście filozoficznym *arché* jest tym, co rządzi światem;

- mityczny („przedfilozoficzny”) obraz świata charakteryzował się m.in. Przekonaniem, że **zjawiska naturalne rządzone są *wolą* bóstw**
- bóg światła Chorus, czczony był on jako „ten który zmienia pory roku z miesiąca na miesiąc. Ogrzewa, gdy tego zapragnie, oziębia kiedy zechce... Cała Ziemia każdego poranka cieszy się z jego przyjscia... a przychodzi on po to, by go wielbić”

(Olaf Pedersen, *Konflikt czy symbioza?*, OBI-Biblos, Kraków-Tarnów 1997)

Między mitem a filozofią

- „Trudno powiedzieć, jaka świadoma refleksja stała za nową ideą, że fenomeny przyrody nie są wynikiem wolnej decyzji boga, ale stanowią konsekwencję wewnętrznej konieczności, która przymusza je do takich przemian. Niewątpliwie jednak idea ta była prawdziwie rewolucyjna i będąc całkowitym zaprzeczeniem mądrości wcześniejszych stuleci prowokowała ferment intelektualny. W porównaniu z nim wszystkie późniejsze rewolucje naukowe wydają się drobnymi falami na powierzchni oceanu myśli, po raz pierwszy wzburzonego przez grupę innowatorów pod nazwą filozofów presokratycznych”

Olaf Pedersen, *Konflikt czy symbioza?*, OBI - Biblos, Kraków-Tarnów 1997, s. 33).

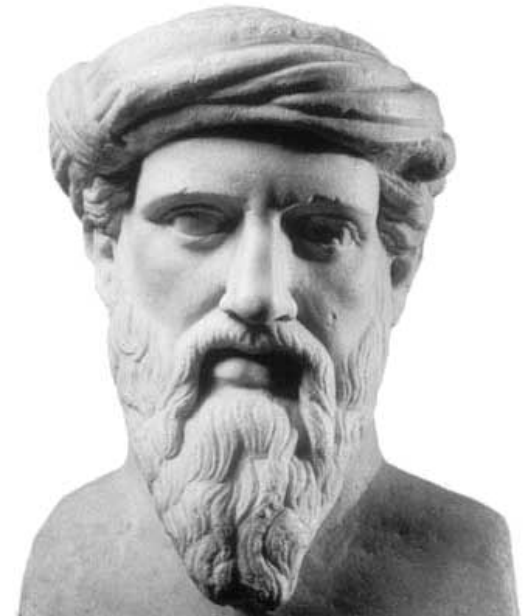
Między mitem a filozofią

- Racjonalna refleksja nad światem i siatka pojęciowa
 - Filozofia mogła powstać dopiero wraz z uznaniem *konieczności*, rządzącej światem
 - Słynny kazus: Herodot twierdził, że wylewy Nilu powodowane są przez słońce, a nie wolę bóstw (użył słowa *aitia*, które dosłownie oznacza „winę”)
 - W technicznym dyskursie filozofii pojawia się termin zaczerpnięty z mitologii: *ananke*
 - Ananke personifikowana była jako bogini, córka Hydrosa i Gai. Uznawana była m.in. za matkę Mojr, czyli bogini losu.
 - *Ananke* to: „wszystkie możliwe środki – od słownej perswazji do tortur – stosowane po to, by wymusić przyznanie się podejrzanego do winy” (O. Pedersen)

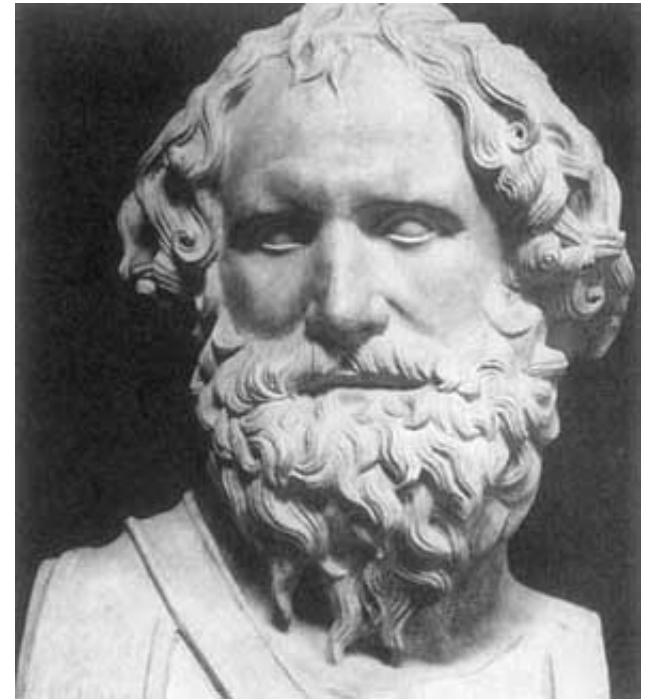
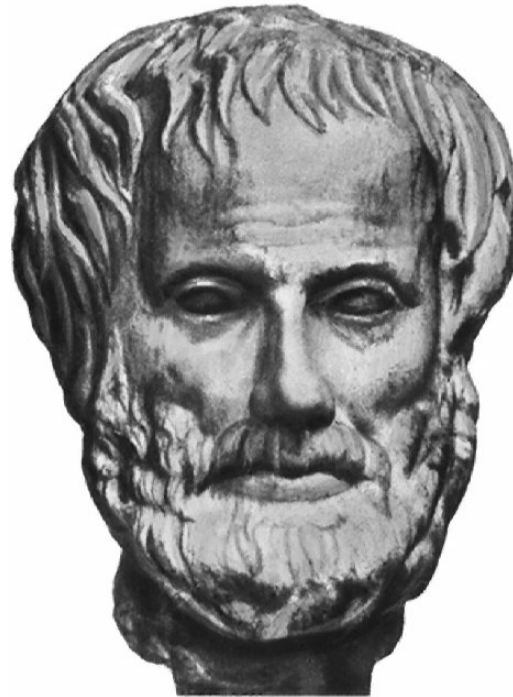
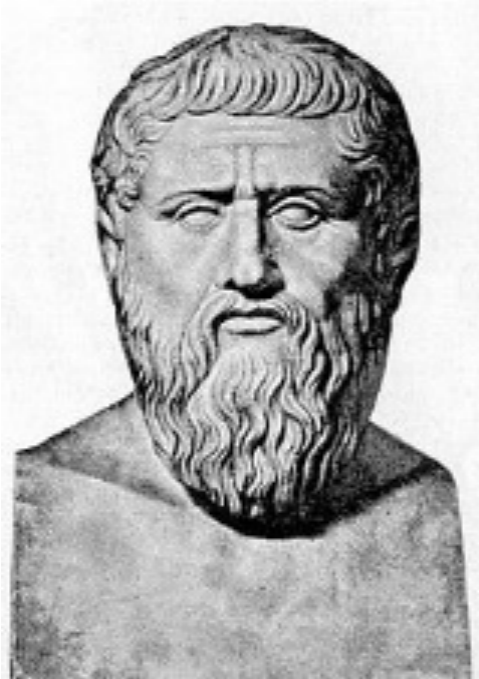

Między mitem a filozofią

- Racjonalna refleksja nad światem a siatka pojęciowa
 - Pojęcia naukowe/filozoficzne miały często charakter metaforyczny
 - dwie wielkie ujęcia metafory
 - metafora jako środek stylistyczny
 - metafora jako narzędzie myślenia i działania
 - W VI w. p.n.e. nauka/filozofia zyskała nowe narzędzie: za sprawą związku pitagorejskiego do nauki wprowadzona została matematyka

Trzy greckie tradycje uprawiania nauki: Platon – Arystoteles – Archimedes

Tradycje te różnią się rolą matematyki w poznaniu świata

Trzy greckie tradycje uprawiania nauki: Platon – Arystoteles – Archimedes

- Platon – drogą do poznania rzeczywistości jest racjonalność, szczególną rolę odgrywa matematyka (ἀγεωμέτρητος μηδεὶς εἰσίτω, niech nie wchodzi nikt nieobeznany z geometrią); działalność naukowa nakierowana jest na świat idei
- Arystoteles – drogą do poznania rzeczywistości są badania empiryczne i jakościowe; poznanie nakierowane jest na celowość świata (matematyka nie uchwytuje celowości)
- Archimedes – drogą do poznania rzeczywistości są badania matematyczno-empiryczne; drogą poznania jest eksperyment i zmatematyzowana teoria

Problemy filozofii...

- Inaczej: gnoseologia, filozofia poznania, teoria poznania
- Wywodzi się od terminów
 - episteme = wiedza
 - gnosis = poznanie
- Kluczowe zagadnienia
 - Czym jest wiedza? (np. uzasadnionym i prawdziwym przekonaniem)
 - Jakie są rzetelne źródła poznania? (empiria, wnioskowanie, niektórzy twierdzą, że intuicja)
 - Czym jest prawda i jakie są jej kryteria? (np. zgodność sądu z rzeczywistością, koherencja, efektywność)

- Inaczej: metafizyka, filozofia bytu
- Pochodzenie terminu
 - *ta meta ta physika* – to co po fizyce (nad nią)
 - termin wprowadzony przez Andronikosa z Rhodos, który katalogował księgi Arystotelesa
 - sam Arystoteles używał terminu „filozofia pierwsza” lub „teologika” (ew. „teologia”) – chodziło o „dociekanie pierwszych zasad wszystkiego, co istnieje”
- Kluczowe zagadnienia
 - dlaczego jest raczej coś niż nic (słynne pytanie Leibniza)?
 - co istnieje? (np. czy oprócz przedmiotów jednostkowych istnieją też byty abstrakcyjne – idee matematyczne)
 - co jest ontycznie pierwotne byty czy ich relacje?
 - czy świat istnieje czy dzieje się (jest procesem)?

- Inaczej: filozofia człowieka
- Ważny dział filozofii, co najmniej od Sokratesa
- Przykładowe zagadnienia
 - Kim/czym jest człowiek?
 - Czym wyróżnia się natura ludzka?
 - Czym jest osoba?
 - Czy człowiek ma wolną wolę?

- Inaczej: teoria wartości
- Obejmuje dwa wielkie działy:
 - Etykę (opisowa, normatywna, metaetyka)
 - Estetyka
- Zagadnienia
 - Czy wartości istnieją, a jeśli tak, to jak?
 - Jak poznajemy wartości?
 - Czy wartości ułożone są hierarchicznie?
 - Czy terminy odnoszące się do wartości (np. „dobro”, „piękno”) podlegają redukcji do jakiś innych terminów (np. użyteczność)?
 - Czy od faktów da się przejść do powinności?

Filozofia nauki, metodologia nauk, logika

- Często rozdziela się te dyscypliny (filozofia nauki może wcale nie wykorzystywać metod logicznych, tylko zbliżyć się bardziej do socjologii i historii nauki)
- Istnieje ogólna filozofia nauki i metodologia nauk a także filozofie i metodologie nauk szczegółowych (biologii, fizyki, kosmologii, matematyki) – każda dziedzina nauki generuje nowe pytania filozoficzne

- Czym jest umysł?
- Jak umysł ma się do mózgu i reszty ciała?
- Czym jest świadomość?
- Czy możliwa jest sztuczna inteligencja?
- Pytanie metateoretyczne: jak filozofia łączy się z neurobiologią i psychologią?

- Filozofia polityki
- Filozofia społeczna
- Filozofia przyrody
- Filozofia religii
- Filozofia kultury
- Filozofia miłości
- Filozofia..., ..., ...

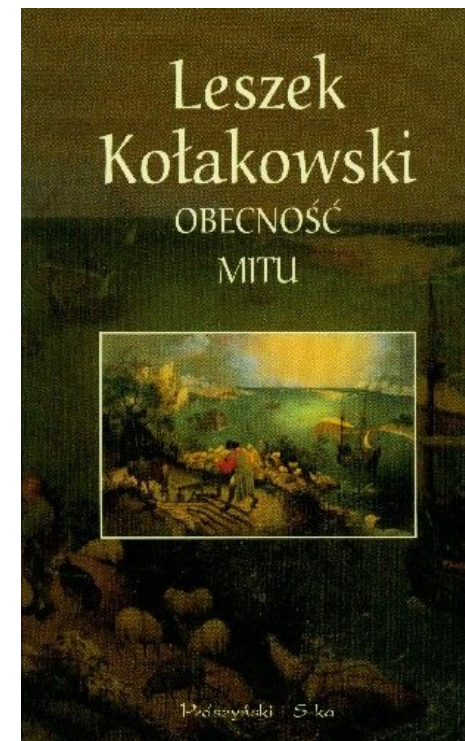
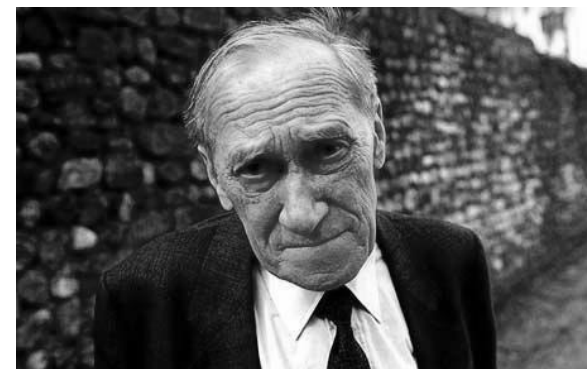
Między mitem a filozofią raz jeszcze: Kołakowski

- Czy w filozofii przetrwało coś z mitu?

„Zgeneralizowane pojęcie mitu usiłuję zastosować jako sieć, która wyławia w kulturze pewien jej trwale konstytutywny składnik, a dzięki temu tworzy nieco inną zasadę podziału zjawisk, aniżeli się najczęściej w filozofii kultury przyjmuje (...). Próbuje tedy wysledzić obecność mitu w niemitycznych obszarach doświadczenia i myślenia. Tak na przykład nie sądzę by należało postugiwać się przeciwieństwem dwóch heterogenicznych bloków nauka – religia, a to nie tylko z tej racji, iż zjawiska religijne funkcjonują jako narzędzia w rozmaitych sferach istnienia zbiorowego, lecz także, że źródłowe uprawomocnienia wysiłku naukowego korzystają z pracy świadomości mitycznej”.

Leszek Kołakowski, *Obecność mitu*,
Prószyński i S-ka, Warszawa 2005, ss. 9-10.

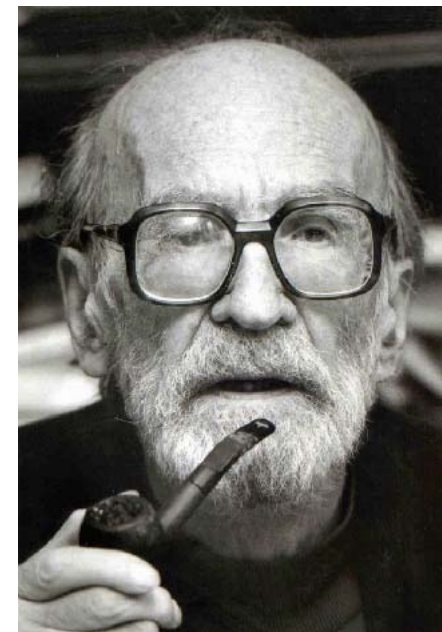
Między mitem a filozofią raz jeszcze: Eliade

Mircea Eliade – mity wrywają człowieka z codziennej czasoprzestrzeni, zwanej *profanum* i przenoszą do sfery świętej, czyli *sacrum*

„Mit wrywa człowieka z jego czasu, czasu indywidualnego, chronologicznego, ‘historycznego’, i przenosi go – przynajmniej symbolicznie – w Wielki Czas, w niepojętą chwilę, której nie sposób zmierzyć, gdyż jest poza wszelkim początkiem i końcem. Co oznacza, że mit powoduje zerwanie z czasem i światem najbliższym i dokonuje otwarcia na Czas Wielki, Czas Święty (...). Słuchając mitu, człowiek w pewnym sensie zapomina o swej indywidualnej sytuacji i przenoszony zostaje do innego świata; świata, który przestaje być jego małym, powszednim światkiem (...). Mity są prawdziwe dlatego, że są święte; że opowiadają o świętych istotach i wydarzeniach. W związku z tym, recytując czy słuchając mitu, na nowo nawiązuje się kontakt z *sacrum* i rzeczywistością, a czyniąc to, przekracza się kondycję świecką, ‘sytuację historyczną’”.

Mircea Eliade, *Obrazy i symbole. Szkice o symbolizmie magiczno-religijnym*, Wyd. KR, Warszawa 1988.

Mircea Eliade
Obrazy i symbole

Między mitem a filozofią raz jeszcze: Barthes

- Roland Barthes zwraca uwagę na szczególną formę mitów
 - od samej treści, czy też opowiadanej historii nieraz ważniejszy jest sposób komunikacji mitu
 - dzięki temu łatwiej zrozumieć różnicę w odbiorze mitów przez nas oraz przez starożytnych. Nasza percepcja mitów, która dokonuje się np. za pośrednictwem tekstu książki Parandowskiego mało przypomina sposób przekazu, który prowadzić miał naszych przodków do sfery *Sacrum*
- W zrozumieniu czym jest mit pomóc może pojęcie: *katharsis* (oczyszczenie)
 - w *Poetyce* Arystoteles przekonywał, że oglądana sztuka (tragedia) powinna wzbudzać w odbiorcy *trwogę*, aby oczyścić następnie umysł z negatywnych odczuć i uczynić życie człowieka lepszym
 - dzięki temu spostrzegamy, że nasze własne życie nie jest tak beznadziejne, jak bohaterów tragedii, takich jak Antygona, która musi dokonać wyboru pomiędzy wartościami, czy Edyp, który doświadcza tego, co nieuchronne i straszne
 - mit może być również ostrzeżeniem przed złem, jakie czyha na człowieka.

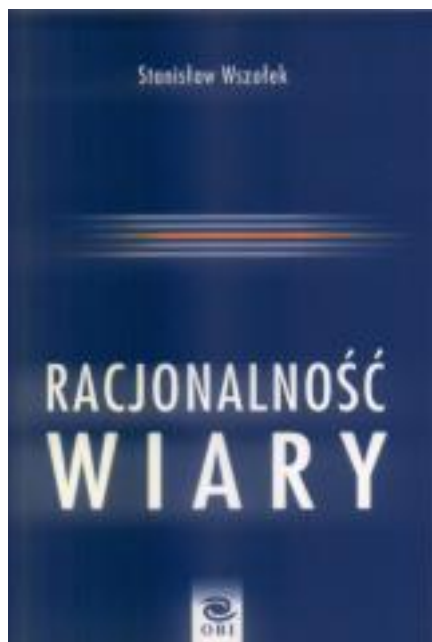
Między mitem a filozofią

raz jeszcze: podsumowanie

- Mity mają nie tylko aspekt moralny czy też praktyczny
 - wtajemniczają one słuchaczy w krąg pytań o *początek* oraz *cel* człowieka i świata, które są pytaniami *filozoficznymi*
 - zarówno mity, mówiące o kosmogonii, jak i mity o przestaniu moralnym zawierają w sobie zazwyczaj dwa elementy: *mistyczny*, jak *racjonalny*. Innymi słowy, mity pozwalały ludziom zbliżyć się do tego, co filozofowie nazwali później *arché* oraz *logosem*
 - trudno jest jednoznacznie powiedzieć, że powstanie greckiej filozofii było zerwaniem z mitem.
 - trudno wyobrazić sobie świat starożytny, w którym filozofia powstaje niezależnie od obrazu mitologicznego

Między mitem a filozofią raz jeszcze: podsumowanie

„Truizmem jest stwierdzenie, że warunkiem jakiegokolwiek współistnienia, zgodnego czy naznaczonego konfliktem, jest powinowactwo. Totalna heteronomia nie zaowocuje konfliktem. Aby powstały spięcia musi istnieć możliwość kontaktu. Obcość, która jest bliższym warunkiem konfliktu, nigdy nie jest całkowitą odrębnością, lecz zawsze zakłada jakieś pokrewieństwo”.

Stanisław Wszolek, *Racjonalność wiary*, OBI-PAT, Kraków 2003, s. 31.

